

Uvod: razkrivanje neenakosti – od sistemskih analiz do empiričnih ugotovitev

Valentina FRANCA, Liljana RIHTER

*»Občutek, da sem spet del družbe,
je zelo močan in zelo zdravilen.«*

Znanstvena monografija *Varnost in enakost žensk z oviranostmi: zasebno življenje in trg dela* je rezultat dvoletnega raziskovanja v okviru ciljno raziskovalnega projekta *Krepitev varnosti in enakosti invalidnih žensk v zasebnem življenju in na trgu dela: pravni, ekonomski in socialni vidiki problematike diskriminacije in nasilja nad invalidnimi ženskami (V4-24036)*, ki sta ga financirala takratno Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije. Raziskovanje je v okviru projekta potekalo od 1. 10. 2024 do 30. 9. 2026.

Ugotovitve raziskovalcev prinašajo poglobljen, večdimenzionalen znanstveni premislek o položaju žensk, ki se v vsakdanjem življenju, intimni sferi in na sodobnem trgu dela soočajo z večplastnimi oblikami neenakosti, marginalizacije in sistemskega izključevanja. Tematika, ki jo to delo obravnava, se umešča v kompleksno presečišče študij sociološko-politoloških obravnav, socialnega dela, delovnega in socialnega prava in ekonomije trga dela. Njen osrednji znanstveni in družbeni pomen je v eksplicitnem razkrivanju tistih prikritih oblik strukturne diskriminacije, institucionalne nepripravljenosti do resne

obravnave in systemskega nasilja, ki prepogosto ostajajo očem širše javnosti, akademske sfere in samih oblikovalcev javnih politik popolnoma nevidne. Raziskovanje teh specifičnih družbenih pojavov zahteva celovit, interdisciplinaren in epistemološko refleksiven pristop, ki ne opisuje samo empirično trenutnega stanja, temveč dekonstruira globoko zakoreninjene mehanizme družbene podrejenosti. Ženske z oviranostmi v sodobni družbi namreč nikakor ne predstavljajo homogene skupine posameznic z enakimi željami, potrebami in ovirami, temveč gre za izjemno heterogeno skupino subjektov z edinstvenimi, individualnimi izkušnjami podrejenosti, njihova osebna varnost, ekonomska neodvisnost in družbena participacija pa so neposredno odvisne od delovanja državnih institucij, zakonodajnih okvirov ter prevladujočih kulturnih paradigmatških vzorcev, ki določajo njihovo vsakdanje delovanje tako v zasebni kot v javni sferi. Ravno zaradi tega je raziskovanje in preučevanje te tematike tako zahtevno: ne obstaja »klasična« populacija, ne obstajajo »tradicionalni« problemi, ampak zaradi različnih oblik oviranosti ni enoznačnega odgovora in je treba izzive obravnavati na individualni ravni. Vendar naj bo to tako nam raziskovalcem kakor tudi oblikovalcem politik ter vsem, ki se pri svojem delu srečujejo s temi posameznicami, v premislek in izziv, kako prisluhniti človeku v vsej njegovi različnosti in v skladu s tem oblikovati ustrezne družbene pogoje in politične rešitve. Kljub temu da smo soočeni s pogosto precej togim sistemom, pa vedno obstaja možnost za spremembo.

Vprašanje varnosti in enakosti žensk z oviranostmi je v sodobni sociološki znanosti neločljivo povezano z razumevanjem in aplikacijo koncepta interseksionalnosti ali presečnosti, ki ga je v znanstveni diskurz prvotno vpeljala pravna teoretičarka Kimberlé Crenshaw (1989). Interseksionalnost kot analitično orodje omogoča natančen vpogled v to, kako se različne osi družbene stratifikacije in diferenciacije – kot so spol, oviranost, ekonomski razred, starost, izobrazba in geografska lokacija – ne izključujejo ali samo seštevajo, temveč se med seboj aktivno prepletajo, vzajemno konstituirajo in ustvarjajo specifične, kakovostno nove oblike družbene marginalizacije. Ženske z oviranostmi se v slovenskem in širšem evropskem prostoru soočajo z večplastno diskriminacijo: po eni strani so izpostavljene patriarhalno strukturiranim družbenim pritiskom in spolnim stereotipom, po drugi strani pa so podvržene tistim oblikam diskriminacije, ki izhajajo iz t. i. sposobnostnega modela družbe (ableizem).

Sodobni svet je v svoji fizični arhitekturi, ekonomski logiki, pravnih ureditvah in vsakdanjih socialnih normah namreč še vedno prvenstveno zasnovan za telesno in duševno »normativne« posameznike, kar ženske z oviranostmi potiska na obrobje ekonomske participacije ter povečuje njihovo ranljivost v zasebnem življenju. Ta monografija zato ne ostaja samo pri vprašanjih fizične dostopnosti javnih prostorov, temveč se poglobi v analizo globokih simbolnih in sistemskih ovir, ki ženskam z oviranostmi onemogočajo avtonomno odločanje o sebi, svoji karierni poti in življenju brez strahu pred nasiljem in diskriminacijo.

Ena ključnih teoretskih in empiričnih podstat monografije se osredotoča na dialektiko med zasebno sfero, kjer se vprašanja varnosti odražajo s problematiko nasilja v družini ali skrbstvenih odnosih, ter javno sfero, kjer se enakost meri z dostopom do trga dela in ekonomske samostojnosti. Ekonomska odvisnost je namreč eden glavnih dejavnikov, ki ženske z oviranostmi zadržuje v podrejenem položaju in povečuje tveganje za izpostavljenost različnim oblikam zlorab – od psihičnega, fizičnega in spolnega nasilja do zanemarjanja od partnerjev, družinskih članov ali formalnih in neformalnih oskrbovalcev. Ker družbena struktura pogosto predpostavlja, da so ljudje z oviranostmi pasivni prejemniki pomoči in podpore, se njihova aktivna družbena in ekonomska vloga sistematično spregleda. To ustvarja začaran krog, v katerem odsotnost sistemskih podpornih storitev, kot so osebna asistenca, dostopna stanovanja in prilagojena delovna mesta, neposredno zmanjša zmožnost teh žensk, da zapustijo nasilno okolje ali se uspešno vključijo v zaposlitvene procese, ki bi jim zagotovili eksistenčno varnost.

Pomemben del znanstvene refleksije in konceptualne jasnosti v monografiji je posvečen problematiki poimenovanja, saj jezik v družbeni realnosti nikoli ni nevtralen instrument komunikacije, temveč predstavlja primarni prostor artikulacije družbene moči, ki s stigmatizacijskimi ali vključujočimi praksami dejavno soustvarja materialno realnost posameznikov. V slovenskem prostoru se v uradnem administrativnem jeziku, zakonodaji in vsakdanjem diskurzu tradicionalno še vedno uveljavlja izraz »invalidka« oziroma »ženska s statusom invalida«. Ta termin se v svojem zgodovinskem izvoru in prevladujoči pomenski rabi, ki jo primarno povezuje z zmanjšano možnostjo, celo nesposobnostjo, lahko razume tudi manjvrednostno in okvarjeno. S tem se v družbeni zavesti sistematično reproducira zastareli

medicinski model oviranosti, ki je v celotnem 20. stoletju obvladoval institucionalne prakse in ki oviranost razume kot individualno patologijo, biološko napako ali zdravstveni primanjkljaj posameznice, ki ga je treba bodisi medicinsko pozdraviti bodisi z rehabilitacijskimi postopki čim bolj približati normativnemu standardu. Posledica takšnega razumevanja je popolna medikalizacija družbenega problema, kjer ženska z oviranostjo preneha biti aktivna državljanka in subjekt pravic, ampak postane pasiven objekt medicinske oskrbe, socialne dobrodelnosti in pokroviteljstva.

Nasprotno pa koncept »ženske z oviranostmi«, ki izhaja iz teoretskih tradicij kritičnih študij hendikepa, prinaša radikalen paradigmatški premik k socialnemu modelu in modelu človekovih pravic. Ta terminološki in konceptualni zasuk jasno opozarja, da oviranost (disability) ni identična z medicinsko okvaro (impairment), temveč je neposreden produkt družbenih struktur, odnosov in okolij. Oviranost nastane šele v tistem trenutku, ko se posameznica s svojimi specifičnimi telesnimi, senzoričnimi, intelektualnimi ali duševnimi značilnostmi sreča z izključujočim, rigidnim in neprilagojenim družbenim okoljem. Če družbena skupnost zgradi stavbo s stopnicami namesto klančin ali če delodajalec zavrne zaposlitev kandidatke zaradi predsodkov o njeni produktivnosti, potem oviranost ne tiči v telesu te ženske, temveč v nepripravljenosti in diskriminatorni organizaciji družbe. Uporaba termina »ženska z oviranostmi« zato deluje kot zavestno dejanje političnega in epistemološkega upora proti redukcionističnim medicinskim oznakam, ki človeško bitje omeji samo na njegovo diagnozo. Ta izraz v ospredje postavlja žensko kot celovito osebnost, njeno subjektiviteto, agensnost in neodtujljivo človeško dostojanstvo, medtem ko oviranost razume kot eno izmed mnogih osebnih okoliščin. Ta znanstvena monografija zato povsem zavestno vzpostavlja terminološki pluralizem; preučuje namreč tako formalnopravno kategorizacijo »žensk s statusom invalida«, ki je zakonsko nujna za uveljavljanje specifičnih pravic iz socialnih sistemov in ki se odraža tudi v statističnih podatkih, kot tudi širši emancipacijski koncept »žensk z oviranostmi«, s čimer odpira prostor za inkluzivno obravnavo vseh tistih posameznic, ki se soočajo z družbenimi ovirami ne glede na uradne administrativne odločbe.

Vsebinska in metodološka zasnova monografije se iz teh teoretskih premis sistematično in koherentno razvija čez osem prepletenih poglavij, ki skupaj tvorijo zaokroženo znanstveno celoto, ki poteka

od teoretičnih konceptualizacij in političnih analiz do natančnih pravnih ekskurzov ter obsežnih empiričnih raziskav.

Uvodu sledi drugo poglavje z naslovom »**Diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostjo – izziv definicij in ocen razsežnosti diskriminacije in nasilja**«. Avtorice Petra Videmšek, Mojca Suhovršnik in Liljana Rihter predstavijo izčrpen in kritičen pregled relevantne domače in tuje znanstvene literature. Poglavje se poglubi v epistemološke izzive definiranja nasilja v specifičnem kontekstu oviranosti, kjer so meje med legitimnim skrbstvenim odnosom, institucionalnim nadzorom in skritim nasiljem pogosto namerno ali nenamerno zabrisane. Avtorice znanstveno utemeljijo, da je nujna dosledna aplikacija intersekcionalnega pristopa, ki edini omogoča razumevanje specifičnih, sistemsko pogojenih tveganj, s katerimi se soočajo ženske, katerih odvisnost od storilcev nasilja je potencirana zaradi njihove telesne ali duševne oviranosti.

Tretje poglavje, ki ga je pripravila Petra Podobnik, nosi naslov »**Oblastna konstrukcija ranljivosti žensk: (ne)vidnost žensk z oviranostmi v EU in nacionalnih političnih strategijah**«. Avtorica v njem ostro in natančno kritično analizira obstoječe mednarodne ter nacionalne politične strategije, pri čemer zaznava globok strukturni razkorak med deklarativno politično zavezanostjo k enakosti spolov in dejansko implementacijo teh politik v praksi. Ugotavlja, da se intersekcionalnost v javnopolitičnih dokumentih prepogosto uporablja samo kot retorično »orodje« in birokratska fraza, ki pa zaradi pogoste rigidnosti političnih institucij obenem ne uspe transformirati realnih družbenih razmerij moči, kar ženskam z oviranostmi v vsakdanjem življenju ne omogoča realizacije »resnične« družbene enakosti in varnosti.

V četrtem poglavju »**Normativni ideal in družbena realnost: Pravno varstvo invalidnih žensk pred intersekcijsko diskriminacijo in nasiljem v Republiki Sloveniji**« avtorja Valentina Franca in Bruno Nikolić predstavita pravne izzive obravnavane tematike na podlagi poglobljene in sistematične pravne analize mednarodnih konvencij, s poudarkom na Konvenciji OZN o pravicah invalidov, ter slovenskega pozitivnopravnega normativnega okvira. Posebno pozornost namenjata identifikaciji sistemskih vrzeli in primanjkljajev v implementaciji zakonodaje, pri čemer eksplicitno izpostavljata pomanjkanje razumevanja večplastne diskriminacije na podlagi več osebnih okoliščin, ki v sodnih postopkih še ni povsem razumljena.

Ugotavljata, da pravna ureditev, ki ne predvideva konkretnih razumnih prilagoditev za ženske z oviranostmi, v praksi deluje kot dodaten vir diskriminacije, saj jim onemogoča enakopraven dostop do sodnega varstva in pravnih sredstev.

Peto poglavje, »**Prikaz položaja žensk s statusom invalida in žensk z oviranostmi na trgu dela: pregled teoretičnih dognanj in empiričnih študij**«, katerega avtorici sta Polona Domadenik Muren in Tjaša Redek, je posvečeno kompleksni ekonomski analizi za posledljivosti te ranljive skupine. Poglavje predstavi ekonomsko logiko sodobnega kapitalističnega trga dela, ki ljudi z oviranostmi marginalizira na podlagi predpostavk o njihovi domnevno nižji produktivnosti in višjih stroških dela. Avtorici na tej podlagi teoretsko razvijeta in utemeljita koncept trojne prikrajšanosti, kjer se poleg splošne spolne diskriminacije in neposrednih učinkov oviranosti pojavi še strukturna prikrajšanost pri dostopu do kakovostne izobrazbe, informacijskih virov in profesionalnih družbenih omrežij.

Šesto poglavje, ki sta ga prav tako pripravili Tjaša Redek in Polona Domadenik Muren, predstavlja »**Položaj invalidov na trgu dela v Sloveniji, s poudarkom na ženskah**«. V tem delu avtorici z uporabo rigoroznih kvantitativnih metodoloških postopkov in analize obsežnih registrskih podatkov Statističnega urada Republike Slovenije podata natančen statistični prerez in strukturo položaja žensk s statusom invalida v slovenskem delovnem okolju. Kvantitativna analiza empirično razkriva skrb zbujajoče vzorce segmentacije trga dela, izrazite plačne vrzeli med spoloma znotraj populacije ljudi z oviranostmi ter nizko stopnjo stabilnosti zaposlitev, kar je nujna empirična osnova za razumevanje sistemske ekonomske neenakosti v državi.

Sedmo poglavje »**Diskriminacija in nasilje skozi perspektivo žensk z oviranostmi**« avtoric Liljane Rihter, Mojce Suhovršnik, Valentine Franca, Polone Domadenik Muren in Petre Videmšek ter osmo poglavje »**Diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi s perspektive strokovnih delavcev in delavk ter drugih deležnikov na področju socialnega varstva in trga dela**« avtoric Mojce Suhovršnik, Petre Videmšek, Valentine Franca, Polone Domadenik Muren in Liljane Rihter sta namenjeni predstavitvi pridobljenih kvalitativnih podatkov. Na podlagi poglobljenih, polstrukturiranih intervjujev z ženskami in fokusnih skupin s poznavalci njihovega položaja tako v zasebnem življenju kot na trgu dela sta v teh dveh

empiričnih sklopih sistematično predstavljena doživljanja diskriminacije in dinamika preživetega nasilja v specifičnih družbenih kontekstih. Poglavji ponujata odgovore, kako ženske z oviranostmi doživljajo svoj položaj v družbi in na trgu dela, s kakšnimi ovirami se soočajo, kako jih premagujejo, kako opredeljujejo nasilje in diskriminacijo ter kakšne so možnosti nadaljnjega oblikovanja ukrepov ter politik.

Znanstveno monografijo zaokrožuje poglavje »**Sklepne misli in priporočila**« urednic, v katerem so sistematično sintetizirana ključna spoznanja, teoretske ugotovitve in empirični izsledki iz vseh predhodnih poglavij. Avtorji na podlagi te sinteze oblikujejo zelo jasna, konkretna in aplikativna priporočila za radikalno preoblikovanje javnih politik, ki ne smejo več temeljiti samo na tehničnem odpravljanju arhitekturnih ovir, temveč morajo zahtevati korenito spremembo družbenih odnosov, institucionalnih praks in ekonomskih struktur moči. Ta knjiga tako ni le teoretični prispevek, temveč se uveljavlja kot izrazito družbeno kritično delo, ki odločno poziva k nujnim, korenitim in takojšnjim sistemskim spremembam v slovenski družbi v smeri večje varnosti, enakosti in socialne pravičnosti.

V Ljubljani, 1. 8. 2026

Literatura in viri

Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. U. Chicago: Legal F.